

Zenan terbiýesi

Category: Ertekiler, Jemgyýetçilik
tankydy, Kitapcy, Psihologiýa, Sözler
написано kitapcy | 22 января, 2025
Zenan terbiýesi ZENAN TERBIÝESI

Ata-babalarymyzyň galdyryp giden ruhy miraslarynda zenan terbiýesi esasy orunlaryň birini eýeleýär. Çünki, türkmen zenany, esasan, öý bikesi hasaplanypdyr we çaga terbiýesi, hususan-da, gyz-oglanyň terbiýesi şoňa bagly bolupdyr. Şeýle hem ol öz öýüniň aýnasy, adamsynyň abraýy hasaplanypdyr. Maşgalasyna seredilip, öýüne, ärine baha berlipdir.

Synçy adamlar kimdir biriniň gapysyndan geçip barýarkalar, şol öýüň maşgalasynyň arassaçyl ýa-da hapysadygyny, işeňňir ýa ýaltadygyny ýüzugra kesgittläp bilipdirler. Bir pursat turup içerini, öý goşlaryny, biş-düş taýýarlaýşyny, äri bilen gürleýiş äheňini, üst-başyny, girip-çykyşyny synlansoňlar-a, zenan maşgalanyň aslyýetinde haýsy öýüň terbiýesini alandygyna, kimlerden gelip çykandygyna çenli soraman bilipdirler.

Zenan terbiýesi barada aýdylan-goýlan zat kän. Ýöne, biz ol ony diýipdir, bu muny diýipdir diýip, hemmä belki setirleri

sanap oturmalyň-da, peder pentleriniň şu günki zenan terbiýesi bilen näderejede badaşýandygy barada pikir ýöredeliň.

Bir dostum bar. Bir şäherde ýaşaýanam bolsak, men ony köpden bäri görmändim. Ine, arada şoňa gabat geldim. Hal-ahwal soranymyzdan soň dync günüdigine daýanyp, öýe çagyrdym. Ol bolsa gabat garşymyzdaky dokuz gat jaýa tarap elini uzatdy-da: «Ine, öý, size gidip oturandan golaýjak ýer, ýör bize baraly» diýdi. Men onuň başga ýerde ýaşaýandygyny bilýärdim, ýöne, näme, şäher ýeri, ýa çalşandyr, ýa-da köpelendirler-de, köp otagly täze jaý alandyrlar diýip oýlandym-da sowulmaga razy boldum. Ýöne baranymyzdan soň assyrynlyk bilen synlaýan welin, öý meniň öňki gören öýüme meňzänok. Çay-çörek getirip ýören maşgala-da dostumyň öňki maşgalasy däl. Çagajyklaram başga. Hemmesem ýaş. Bir iňkise gidenimi ýüzümden aňan dostum köpmanyly ýylgyrdy-da:

– Häzir barsyny gürrüň bererin, howlukma – diýdi. Desbe-dähel taýyn bolan üýtgeşik naharyň gapdaly bilen adama bir käse ajy meýi garnymyza gapgaryp, beýnimizi mazaly surgadanymyzdanam ýuwaşlyk bilen gürrüňe başlady. – Bilýänem dälsiň, dost. Howwa-da, sataşmasañ, eşitmeseň nädip biljek. Habar bereýin diýsem, bu bir begençli habar däl. Ana, onsoň, gabat gelene-hä maýyny tapyp düşündirýän, gabat gelmedigem, näme, gezip ýör, şo-ol öňki durmuşydyr diýip. Mesliginden şeýdip ýörendir diýýänem bar. – Dostum uludan demini aldy. – Men, dogrusy, öňki maşgalamdan näme närazylygymyň bardygyny özüň ýaly belet adam bolaýmasa, düşündiribem biljek däl. Ullakan zat ýogam ýaly. Erbetlik etdi ýa aýagyny gyşyk basdy diýsemem ýalançy. Ýöne bolmady. Häsiýetimiz, terbiýämiz deň gelmedi. Şol bir zadyň üstünde ömürboýy günümüz bir bolsa, urşumyz iki boldy. Iň ýamanam, onuň öz ýalňyşyna düşünesi, düzedesi gelenokdy. Düzetjek bolup edýän duýduryşlaryňa bolsa ýamanlyk diýip düşünýärdi. «Sen şu zatlary meni kemsitmek üçin aýdýaň, kowup başga birini almak üçin edýäň» diýip, düýbünden ters gürrüň edýärdi. Özem maňa nämäniň ýakmaýandygyny bildigi, günüň-gününe, ýylyň-ýylyna hut şol zady gaýtalaýardy. Pylan zat pylan ýerde durmasyn diýdiňmi, şondan soň, haçan görseň, şol zat şol ýerde durandyr. Gykylyk edersiň, aýyrdarsyň, ertesi şol zat ýene şol ýerde durandyr. Men: nahara noýba atylsa halamok diýdimmi, şondan soň irmän-arman noýba bazardan daşar, öň atmaýanam bolsa şondan soň atar. Özem her gün atar.

Içerini wagtynda syr, süpür, tämiz sakla diýersiň, ol bolsa:

sen aýallaryň işine goşulýaň diýip, gözünü diň göge diker. Sähelçe tersleşsebem telim günläp torsarylyp, gepleşmän gezer. Çay berse-de, çagalaryndan iberer, bir zat sorajagam bolsa, çagalara soratdyrar. Ýörite etmeýän bolsa, niýeti düzelmekde bolsa, şol bir zady telim ýyllap gaýtaladyp gezmek mümkin däl. Baş-alty ýylda instituta giren çagany alym edip goýberýäler. Sirkde sähel wagtyň içinde maýmynlara, hatda ite, pişige islendik zady öwredýäler, emma men şo bende ýigrimi ýyllap hiç zat öwredibilmedim.

Garaz, başyňy agyrdyp nädeýin, aýdyp oturmagam birhili, ýöne näçe uzaga çekse-de, menem talabymy gowşatmadym, o-da meň ugruma bolubermedi. Ahyram, hakykatdan-da ol şu zatlary bilgeşleýin, zehinimi ýakmak üçin edýän bolaýmasyn diýen düşünje beýnime urdy. Ýöne çagalar ýaşka taşlamaga dözmedim. Ony bilib-ä hasam tersine tutdy. Bir görsem, ulaldyklarysaýy-çagalaram özüne meňzäp barýa. Menem olara gije-gündiz azar berýän adama meňzäp barýan. Bar talabymam ~ arassaçylyk. Tertip-düzgün. Gymmatbaha zadam ýok, ýöne barja zadym ýerbeýer dursun, içerim tygşytly bolsun diýýän. Çagalaram düşbüje akyllly bolsun diýýän. Emma bolmady. Gaýtam olar maňa hakyky içeriniň hemişe hapa, buýr-bulaşyk bolmalydygyny subut etjek boldular. Şeýdibem sabyr käsämi doldurdylar. Bir günem başymy aldym-da gaýtdym. Iki ýyl onda-munda entedim. Kyn boldy. Bir nesibeli günem ýaňky ikimize çay-çörek beren maşgala sataşdym. Hudaýa şükür, birküç sany çagamyz bar, günümüz gowy, ýaşaýşymyzam erbet däl. Esasy zat aramyzda kejrlik ýok. Düşünişýäs. Birek-birege ýakmajak zady aýdamzogam, edemzogam. O-da aýtdyrjagam bolup baranok. Şujagaz ýönekeýje zatlary başaryp bilseň, umuman, durmuş gaty bir kynam däl eken. Ownuk dawalaryň tükezzybana tutan ýerinde welin, öz öýüň dowzaha döner eken...

Dostum dymdy. Menem dymdym. Esli wagtdan soň ol ýene bir gezek uludan demini aldy-da daş çykyp geldi. Şonda onuň gözlerinde çyg görüldi. Ýöne ol çyg başdaşyndan, başky ojagyndan, ilkinji perzendinden aýrylan adamyň ajy gözýaşymy ýa gijem bolaa orta ýolda göwün diýen maşgalasyna, hakyky öýüne gowşan adamyň begenç gözýaşlarymy, ony men bilip bilmedim...

Elbetde men dostuýň öňki durmuşyna-da, maşgalasyna-da beletdim. Her gezek sübsesini eline tutduryp, üstüne düblemese, aýalynyň içerini süpürmeýäninem, keçä gaçan nan owuntyklaryny, nahardan dökülen şire-şepbikleri çagalary bilen

deñine depgiläp ýöreninem bilýärdim. Dogrusyny aýtsam, dostumyň göwni üçin baraýmasam, şol öýe barasymam gelenokdy. Çünki, öýüň iç-ä, haçan barsaň, hakykatdanam buýr bulaşykdy. Her burça-da azyndan bir gujak köne-küşül üýşer ýatardy. Jaýlarynyň depesinden, esasanam aşhanasyndan düş-düş kerepleri sallanyşar durardy. Çay-nahar getirdigem orta goýan saçagynyň gatlaryndan, gap-çanaklarynyň içinden, nanyň maňyzlarynyň arasyndan saçakçylar örerdi-de, hersi bir tarapa ýumlugşar giderdi. Şolar ýaly-da dostum çym-gyzyl bolup aşak bakardy. Gepiň gysgasy, şol maşgalany, tertip-düzgünini öz gözüm bilen görmedik bolsam, dostumyň sözlerine ynanmazdym. Aý, özüni aklajak bolup, tapyp ýören toslamasydyr diýerdim. Ýöne, şeýle-de bolsa, ol maşgalanyň kejiirliigi beýle uzaga çeker, beýdip girdaba giriftar bolýança eňer oturar diýip pikir etmeýärdim. Kem-kemden düzeler, tertip-düzgüne öwrenişer, ondan-mundan görelde alar öýdýärdim. Dostuma-da şeý diýip göwünlik berýärdim. Ýöne o-da edil şol sebäbe görä öýüni, çagalaryny terk eder öýtmeýärdim. Emma ine, görşümüz ýaly, bar zat tersine bolup çykypdyr.

Şu ýerde ýene bir dostumyň kyn ykbaly barada birki agyz söz aýdasym gelýär. O-da edil, ýaňky dostum ýaly başky öýünden, ýigit ýeten iki oglundan, bir gyzyndan jyda düşdi. Bir giden kitaplaryny, birem maşynyny alyp başyny gutardy. Sebäbi näme? Sebäbi onuň aýalynyň düşewüntlije ýerde işläp, ärine görä köppul gazananlygy. Eýrana, Türkiýä, Arap ýurtlaryna gatnap, birneme dollar eplänligi. Äriniň bolsa diňe öz aýlygyna kaýyl bolup, boş wagtyňam diňe kitaba güýmenip geçirenligi.

Elbetde gowy ýaşamak üçin baýlyk gerek. Oňa söz ýok. Ýöne, gowy durmuşy baýlyga çalşyp bolmaýar. Agzybirligiň ýok ýerinde depäňden gyzyl guýup dursalaram durmuşyň mazasy bolmaýar.

Gazançly aýalynyň minnetli aşyndan gaçyp gaýdan dostum häzir otursa-tursa: «Men özümi şunça ýyllap tussaglukda oturan, indem azatlyga çykan adam hökmünde duýýan» diýýär. Emma, barybir, çyn ýürekden begenibilenok. Öýsüz-öwzarsyz hem bolsa, çöregini biminnet iýýänine begenýär, ýöne köýen ýyllaryna, boýnuny burup galan çagalaryna nebsi agyrýar. Özüm ýaly horluk gören, hakyna kaýyl bir pukara maşgala barmyşyn diýip oba gatnaýar. Onuň bilen durmuş gurmaly, çaga söýmegi höwes edýär. Belki Hudaý! Ýöne, ol ýene-de bir zady, tutuş ömri täzedden başlamaly. Täzedden jaýa garaşmaly, alýança kimdir biriniň öýünde ýa şäher adamlarynyb aýdyşy ýaly «wremýankada» kireýine

ýaşamaly. Ýaş çaga öndürüp, onam edil öňküleri ýaly ösdürüp ýetişdirmeli. Kemala getirmeli. Kyn! Juda kyn! Ýöne etjek alajyň ýok. Durmuş öz hökümünü ýöredip gidip otyr. Ol dostumyzyň indi hiç bolman indiki durmuşynyň beri öňküsine meňzemän gitmegini arzuw edäýmekden başga edibiljek kömegimiz ýok.

Eýsem-de bolsa biz nämüçin bu ýerde diňe ärlerini öýden gaçyrýan zenanlar barada gürrüň etdik?

Ýa-da öýüni-öý, ärini-är edip, bal arysý ýaly gydyrdanyp ýören maşgalalar azmy? Ýok, az däl! Gaýtam köp! Ýöne olar hakda aýratyn gürrüň etmeli. Bu ýerde biz öz temamyzyň çygryna görä halkyň düýp terbiýesinden daşda durýan zenanlaryň käbiri barada gürrüň etdik. Olary giň ýola, akyla, paýhasa çagyrdyk.

Maşgala durmuşynyň bozulmagyna diňe aýallaryň däl, köplenç erkekleriň sebäp bolýandygyna-da söz ýok. Ýöne, bu-da özbaşyna başga bir tema. Şonuň üçinem biz gürrüňimizi öňki röwüşde, zenan terbiýesi, onuň nogsanlykly taraplary, pederlerimiziň olara garşy alyp baran ruhy göreşleri boýunça dowam etdirmekçi.

Peder pentlerinde zenan terbiýesiniň iň esasysy hökmünde maşgala wepadarlygynyň öňe çykýandygyny biz başda belläp geçipdik. Ýöne, geň ýeri, durmuşda biwepalylyk sebäpli aýrylyşýanlara garanda durmuşyň ownuk meselelerine çolaşyp aýrylyşýanlar has kän. Bu – öňi bilen-ä biwepalyk keseliniň ownuk nogsanlyklara garanyňda azlygy, seýrekligi bilen baglydyr.

Aslynda türkmeniň düýp terbiýesinde zenan biwepalygyna ýol berýän badalga barmyka? Beýle terbiýe, elbetde, ýeke bir türkmeniň däl, hiç bir halkyňam görüm-göreldeinde ýokdur. Ýöne, «süri agsaksyz bolmaz» diýlişi ýaly, birlän-ikilän bozuk zenanlar islendik halkyň, şol sanda, türkmen halkynyň teýkarynda hem bolupdyr. Muny klassyk şahyrlarymyzyň şol häsiýetdäki zenanlara bagyşlap ýazan ýangynly setirlerem, käbir ertekilerdäki timsallaram, «it wepa, hatyn biwepa» diýen ýaly nakyllaram subut edýär. Şolar ýaly düýp terbiýeden daş düşen zenanlar, elbetde, şu günki günem bar, ýöne, tutuş halka mahsus bolmadyk zada şol halkyň psihologiýasyna giren zat adaty zat hökmünde garamak bolmaz. Ekinin içinde haşal ot bar bolsa, tutuş bakjanyň zaýa boldugy däl. Ol bakjany haşal otlardan arassalamalydygynyň alamatydyr. Bize görä has kyn, ýowuz şertlerde ýaşap geçen pederlerimiz hem hut şol ýörelgä

eýeripdirler. Zenan terbiýesiniň şol, nogsanly taraplaryna öz ýiti zehinleri bilen garşy durupdyrlar. Olary dogry ýola çagyrypdyrlar.

Biziň şu günki wezipämizem, ana, şondan ybaratdyr. Syýasy, ykdysady, medeni erkinligimiziň öz ygtyýarymyza geçen günü, ruhy we ahlak terbiýäniň hut haýsydyr bir gaýry döwlete ýa hökmürowan partiýalaryň birine däl-de, hut özüme, hut öz gujur-gaýratymyza, aň-düşünjämize bagly bolup galan günü zenan terbiýesi bolsun, erkek terbiýesi bolsun, ogul ýa gyz terbiýesi bolsun tapawudy ýok, pederlerimizden ýeten päkize pentleriň ýiten ýerlerini tapyp, kem-käsini düzedip, gaýtadan örboýuna galdyryp, täze nesle abat görnüşde gowşurmak, geljek üçin ruhy we ahlak taýdan päk hem sagdyn nesilleri terbiýeläp ýetişdirmek biziň mukaddes borjumyzydyr.

Juma HUDAÝGULY.

«WATAN» gazetini, 1997 ý. Jemgyýetçilik tankydy